

ЗМІСТ

Вступ	5
Розділ 1. Теорія політичних і правових систем	8
§ 1. Поняття та структура політичної системи	8
§ 2. Поняття та структура правової системи	18
§ 3. Функції і типологія політичної і правової систем	21
§ 4. Політико-правова система сучасної України	28
Розділ 2. Держава як основний інститут політико-правової системи України	33
§ 1. Основні теорії походження держави	33
§ 2. Поняття, ознаки та функції держави	38
§ 3. Генеза, поняття, ознаки та принципи правової держави	47
§ 4. Система органів державної влади в Україні та принцип їх поділу	60
§ 5. Законодавча влада в Україні	64
§ 6. Президент України – глава Української держави	73
§ 7. Виконавча влада в Україні	77
§ 8. Судова влада в Україні	81
Розділ 3. Місцеве самоврядування як елемент політико-правової системи України	92
§ 1. Поняття та принципи місцевого самоврядування	92
§ 2. Система місцевого самоврядування в Україні	96
§ 3. Матеріально-фінансова основа місцевого самоврядування України	104
§ 4. Суспільний статус місцевого самоврядування в Україні та його гарантії	108
Розділ 4. Громадянське суспільство як основа політико-правової системи України	115
§ 1. Історична еволюція концепцій громадянського суспільства	115

ЗМІСТ

Вступ	5
Розділ 1. Теорія політичних і правових систем	8
§ 1. Поняття та структура політичної системи	8
§ 2. Поняття та структура правової системи	18
§ 3. Функції і типологія політичної і правової систем	21
§ 4. Політико-правова система сучасної України	28
Розділ 2. Держава як основний інститут політико-правової системи України	33
§ 1. Основні теорії походження держави	33
§ 2. Поняття, ознаки та функції держави	38
§ 3. Генеза, поняття, ознаки та принципи правової держави	47
§ 4. Система органів державної влади в Україні та принцип їх поділу	60
§ 5. Законодавча влада в Україні	64
§ 6. Президент України – глава Української держави	73
§ 7. Виконавча влада в Україні	77
§ 8. Судова влада в Україні	81
Розділ 3. Місцеве самоврядування як елемент політико-правової системи України	92
§ 1. Поняття та принципи місцевого самоврядування	92
§ 2. Система місцевого самоврядування в Україні	96
§ 3. Матеріально-фінансова основа місцевого самоврядування України	104
§ 4. Суспільний статус місцевого самоврядування в Україні та його гарантії	108
Розділ 4. Громадянське суспільство як основа політико-правової системи України	115
§ 1. Історична еволюція концепцій громадянського суспільства	115

§ 2. Поняття, принципи, структура та функції громадянського суспільства	121
§ 3. Взаємовідносини між громадянським суспільством і державою	128
Розділ 5. Політичні партії та громадські організації як елемент політико-правової системи України	135
§ 1. Поняття, сутність та функції політичних партій.	135
§ 2. Класифікація політичних партій.	143
§ 3. Поняття, сутність та функції громадських організацій.	146
§ 4. Класифікація громадських організацій	155
Розділ 6. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні	160
§ 1. Загальна характеристика прав людини	160
§ 2. Класифікація прав людини	166
§ 3. Громадянські права і свободи людини і громадянина в Україні.	171
§ 4. Політичні права і свободи людини і громадянина в Україні.	195
§ 5. Економічні права і свободи людини і громадянина в Україні.	204
§ 6. Соціальні права і свободи людини і громадянина в Україні.	210
§ 7. Культурні права і свободи людини і громадянина в Україні.	225
§ 8. Обов'язки людини і громадянина в Україні	231
Термінологічний словник.	246
Список використаних і рекомендованих джерел	276
Додатки.	282

§ 2. Поняття, принципи, структура та функції громадянського суспільства	121
§ 3. Взаємовідносини між громадянським суспільством і державою	128
Розділ 5. Політичні партії та громадські організації як елемент політико-правової системи України	135
§ 1. Поняття, сутність та функції політичних партій.	135
§ 2. Класифікація політичних партій.	143
§ 3. Поняття, сутність та функції громадських організацій.	146
§ 4. Класифікація громадських організацій	155
Розділ 6. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні	160
§ 1. Загальна характеристика прав людини	160
§ 2. Класифікація прав людини	166
§ 3. Громадянські права і свободи людини і громадянина в Україні.	171
§ 4. Політичні права і свободи людини і громадянина в Україні.	195
§ 5. Економічні права і свободи людини і громадянина в Україні.	204
§ 6. Соціальні права і свободи людини і громадянина в Україні.	210
§ 7. Культурні права і свободи людини і громадянина в Україні.	225
§ 8. Обов'язки людини і громадянина в Україні	231
Термінологічний словник.	246
Список використаних і рекомендованих джерел	276
Додатки.	282

ВСТУП

Вирішення найактуальніших суспільних проблем, що останнім часом виникають у процесі формування громадянського суспільства і побудови демократичної, соціальної, правової держави в Україні та її інтеграція в світове і європейське співтовариство, неможливе без належної гуманітарної підготовки здобувачів вищої освіти за освітнім ступенем бакалавр усіх спеціальностей. У зв'язку з тим, що на сьогодні в освітньому процесі закладів вищої освіти жодна гуманітарна дисципліна (насамперед «Політологія», «Правознавство», «Соціологія») не є обов'язковою для вивчення здобувачами вищої освіти, в Запорізькому національному технічному університеті запроваджено викладання обов'язкової навчальної дисципліни «Політико-правова система України». При цьому, розглядаючи політичну і правову системи, які належать до двох систем, запропоновано вживати термін «політико-правова система України», оскільки між процесами політичного і правового розвитку Української держави існують змістовні зв'язки різних сфер суспільних відносин, які у своїй сукупності зумовлюють розвиток не лише держави, а й суспільства в цілому. Тим самим відбувається соціалізація держави і політизація суспільства.

Опанування цієї дисципліною зумовлено необхідністю підготовки здобувачів вищої освіти до сприйняття особливої ролі всіх органів публічної влади в житті кожної окремої людини та її взаємовідносини з громадянським суспільством і державою, а також зміною засадничих підходів у системі взаємовідносин «людина – суспільство – держава». За цих умов набуття систематизованих наукових знань і об'єктивної інформації про розуміння закономірностей виникнення та розвитку політичної організації суспільства; теоретичні характеристики політичних і правових явищ, суспільно-правові процеси; функціонування основних інститутів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, політичних партій і громадських організацій; формування високого рівня політичної і правової свідомості та політичної і правової культури, поваги до прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, а також правильно тлумачити і

ВСТУП

Вирішення найактуальніших суспільних проблем, що останнім часом виникають у процесі формування громадянського суспільства і побудови демократичної, соціальної, правової держави в Україні та її інтеграція в світове і європейське співтовариство, неможливе без належної гуманітарної підготовки здобувачів вищої освіти за освітнім ступенем бакалавр усіх спеціальностей. У зв'язку з тим, що на сьогодні в освітньому процесі закладів вищої освіти жодна гуманітарна дисципліна (насамперед «Політологія», «Правознавство», «Соціологія») не є обов'язковою для вивчення здобувачами вищої освіти, в Запорізькому національному технічному університеті запроваджено викладання обов'язкової навчальної дисципліни «Політико-правова система України». При цьому, розглядаючи політичну і правову системи, які належать до двох систем, запропоновано вживати термін «політико-правова система України», оскільки між процесами політичного і правового розвитку Української держави існують змістовні зв'язки різних сфер суспільних відносин, які у своїй сукупності зумовлюють розвиток не лише держави, а й суспільства в цілому. Тим самим відбувається соціалізація держави і політизація суспільства.

Опанування цієї дисципліною зумовлено необхідністю підготовки здобувачів вищої освіти до сприйняття особливої ролі всіх органів публічної влади в житті кожної окремої людини та її взаємовідносини з громадянським суспільством і державою, а також зміною засадничих підходів у системі взаємовідносин «людина – суспільство – держава». За цих умов набуття систематизованих наукових знань і об'єктивної інформації про розуміння закономірностей виникнення та розвитку політичної організації суспільства; теоретичні характеристики політичних і правових явищ, суспільно-правові процеси; функціонування основних інститутів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, політичних партій і громадських організацій; формування високого рівня політичної і правової свідомості та політичної і правової культури, поваги до прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, а також правильно тлумачити і

застосовувати на практиці і в повсякденному житті положення норм Конституції та законів України, здатність застосовувати специфічну фахову термінологію та аналізувати політико-правові документи; вміння орієнтуватися в сучасних суспільно-політичних відносинах, аргументовано відстоювати власну громадянську позицію та бути активним учасником їх здійснення – неодмінна передумова майбутньої професійної діяльності будь-якого фахівця. Тобто, без фундаментальної загальнотеоретичної підготовки, без знань навчальної дисципліни «Політико-правова система України», яка побудована на базових положеннях політичної та юридичної наук, випускник закладу вищої освіти не може вважатися освіченою людиною.

Викладання матеріалу в підручнику здійснено відповідно до освітньої програми з навчальної дисципліни «Політико-правова система України» та з урахуванням положень Болонської декларації за модульним принципом, критеріїв і засобів оцінювання результатів засвоєних знань та набутих умінь здобувачів вищої освіти.

Метою викладання навчальної дисципліни є формування у здобувачів вищої освіти цілісної та логічно-последовної системи наукових знань у сфері прав людини, про національну політико-правову систему та її основні інститути, розкриття теоретичних положень про сутність і зміст політичних і правових явищ, суспільних процесів, що відбуваються в Україні та сучасних підходів щодо їх вирішення, виховання у них високого рівня політичної і правової свідомості і культури та розширення світоглядних уявлень.

Навчальна дисципліна, як міждисциплінарна галузь знань викладена у такій послідовності: теорія політичних і правових систем; держава як основний інститут політико-правової системи України; місцеве самоврядування як елемент політико-правової системи України; громадянське суспільство як основа політико-правової системи України; політичні партії та громадянські організації як елемент політико-правової системи України; конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні.

Підґрунтям для підготовки цього підручника стали положення норм міжнародно-правових актів з прав людини, Конституції та законів України, а також наукові праці, підручники та навчальні посібники багатьох вітчизняних учених у галузі політичної та юридичної наук.

застосовувати на практиці і в повсякденному житті положення норм Конституції та законів України, здатність застосовувати специфічну фахову термінологію та аналізувати політико-правові документи; вміння орієнтуватися в сучасних суспільно-політичних відносинах, аргументовано відстоювати власну громадянську позицію та бути активним учасником їх здійснення – неодмінна передумова майбутньої професійної діяльності будь-якого фахівця. Тобто, без фундаментальної загальнотеоретичної підготовки, без знань навчальної дисципліни «Політико-правова система України», яка побудована на базових положеннях політичної та юридичної наук, випускник закладу вищої освіти не може вважатися освіченою людиною.

Викладання матеріалу в підручнику здійснено відповідно до освітньої програми з навчальної дисципліни «Політико-правова система України» та з урахуванням положень Болонської декларації за модульним принципом, критеріїв і засобів оцінювання результатів засвоєних знань та набутих умінь здобувачів вищої освіти.

Метою викладання навчальної дисципліни є формування у здобувачів вищої освіти цілісної та логічно-последовної системи наукових знань у сфері прав людини, про національну політико-правову систему та її основні інститути, розкриття теоретичних положень про сутність і зміст політичних і правових явищ, суспільних процесів, що відбуваються в Україні та сучасних підходів щодо їх вирішення, виховання у них високого рівня політичної і правової свідомості і культури та розширення світоглядних уявлень.

Навчальна дисципліна, як міждисциплінарна галузь знань викладена у такій послідовності: теорія політичних і правових систем; держава як основний інститут політико-правової системи України; місцеве самоврядування як елемент політико-правової системи України; громадянське суспільство як основа політико-правової системи України; політичні партії та громадянські організації як елемент політико-правової системи України; конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні.

Підґрунтям для підготовки цього підручника стали положення норм міжнародно-правових актів з прав людини, Конституції та законів України, а також наукові праці, підручники та навчальні посібники багатьох вітчизняних учених у галузі політичної та юридичної наук.

Для полегшення процесу сприйняття та глибшого засвоєння навчального матеріалу автори намагалися в стислій та доступній формі не тільки викласти основні теоретичні положення цієї дисципліни, а й виділити в тексті підручника найважливіші поняття і терміни політичної та юридичної наук, ознаки, принципи, функції того чи іншого державно-правового явища тощо. Окрім того, для засвоєння понятійно-категорійного апарата навчальної дисципліни в структурі підручника надано термінологічний словник, а для організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти у додатках надані методичні рекомендації.

Автори сподіваються, що підручник не лише надасть можливість правильно орієнтуватися в сучасній політико-правовій системі України, а й сприятиме формуванню політичної та правової культури, підвищенню свідомості кожної людини та її розуміння свого місця в суспільно-політичному житті держави, а також допоможе їй зайняти активну громадську позицію.

Для полегшення процесу сприйняття та глибшого засвоєння навчального матеріалу автори намагалися в стислій та доступній формі не тільки викласти основні теоретичні положення цієї дисципліни, а й виділити в тексті підручника найважливіші поняття і терміни політичної та юридичної наук, ознаки, принципи, функції того чи іншого державно-правового явища тощо. Окрім того, для засвоєння понятійно-категорійного апарата навчальної дисципліни в структурі підручника надано термінологічний словник, а для організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти у додатках надані методичні рекомендації.

Автори сподіваються, що підручник не лише надасть можливість правильно орієнтуватися в сучасній політико-правовій системі України, а й сприятиме формуванню політичної та правової культури, підвищенню свідомості кожної людини та її розуміння свого місця в суспільно-політичному житті держави, а також допоможе їй зайняти активну громадську позицію.

Розділ 1

Теорія політичних і правових систем

§ 1. Поняття та структура політичної системи

Громадянське суспільство є складним і багатоманітним утворенням, найважливішими елементами якого є основні сфери суспільного життя – економічна, правова, духовна, політична. Якщо головною ознакою економічної системи є власність, духовної – формування цінностей та відтворення особистості, адекватної цим цінностям, правової системи – норми як регулятор суспільних відносин, то політичної системи є політична влада.

Перш ніж перейти до визначення поняття «політична система», доцільно з'ясувати, а що взагалі означає термін «система». Цей термін був уведений в науковий обіг австрійським біологом Карлом Людвігом фон Берталанфі (1901-1972), який в своїй праці «Загальна теорія систем» визначив систему як певну цілісність, що складається із взаємозалежних елементів. Визначення поняття «система» дає змогу уявити суспільство у вигляді його абстрактної, спрощеної моделі чи окремих елементів. Це поняття досить широко використовується для характеристики різноманітних політичних явищ, процесів і видів діяльності.

Система – це сукупність визначених елементів, що знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним, створюючи певну цілісність і єдність.

Але кожна система характеризується не тільки наявністю певних зв'язків і відносин між елементами, що її утворюють, але й нерозривною єдністю з навколишнім середовищем (суспільство в цілому), взаємодіючи з якими система проявляє свою цілісність.

Політична система виникла одночасно з появою держави та поділом суспільства на класи. З метою задоволення їхніх потреб та інтересів поступово виникають й інші політичні інститути: політичні партії, громадські організації та інші об'єднання.

Політичну систему суспільства досліджували протягом багатьох століть, починаючи з Платона (427-327 до н.е.) і Аристотеля (384-322 до н.е.). Але сучасна теорія політичної системи з'явилася лише в 60-х рр.

Розділ 1

Теорія політичних і правових систем

§ 1. Поняття та структура політичної системи

Громадянське суспільство є складним і багатоманітним утворенням, найважливішими елементами якого є основні сфери суспільного життя – економічна, правова, духовна, політична. Якщо головною ознакою економічної системи є власність, духовної – формування цінностей та відтворення особистості, адекватної цим цінностям, правової системи – норми як регулятор суспільних відносин, то політичної системи є політична влада.

Перш ніж перейти до визначення поняття «політична система», доцільно з'ясувати, а що взагалі означає термін «система». Цей термін був уведений в науковий обіг австрійським біологом Карлом Людвігом фон Берталанфі (1901-1972), який в своїй праці «Загальна теорія систем» визначив систему як певну цілісність, що складається із взаємозалежних елементів. Визначення поняття «система» дає змогу уявити суспільство у вигляді його абстрактної, спрощеної моделі чи окремих елементів. Це поняття досить широко використовується для характеристики різноманітних політичних явищ, процесів і видів діяльності.

Система – це сукупність визначених елементів, що знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним, створюючи певну цілісність і єдність.

Але кожна система характеризується не тільки наявністю певних зв'язків і відносин між елементами, що її утворюють, але й нерозривною єдністю з навколишнім середовищем (суспільство в цілому), взаємодіючи з якими система проявляє свою цілісність.

Політична система виникла одночасно з появою держави та поділом суспільства на класи. З метою задоволення їхніх потреб та інтересів поступово виникають й інші політичні інститути: політичні партії, громадські організації та інші об'єднання.

Політичну систему суспільства досліджували протягом багатьох століть, починаючи з Платона (427-327 до н.е.) і Аристотеля (384-322 до н.е.). Але сучасна теорія політичної системи з'явилася лише в 60-х рр.